

Uluslararası Turizm ve Uluslararası Barış: Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı Örneği, 1992-1999*

International Tourism and International Peace: The Case of Russian Visitor Flow from Russian Federation to Turkey, 1992-1999

Ali BAŞARAN*, Atay AKDEVELİOĞLU**

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik Bölümü, Kastamonu Yolu, Balıklar Kayası Mevkii, Demir Çelik Kampüsü, 78050, Merkez/Karabük.

E-posta: alibasaran3@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-1870-2495

**Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Cemal Gürsel Caddesi, 06590, Cebeci/Ankara.

E-posta: akdevelioglu@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9162-0162

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 14 Ekim 2016

Düzeltilme: 15 Aralık 2016

Düzeltilme: 10 Şubat 2017

Kabul: 18 Şubat 2017

Anahtar sözcükler: Turizm, Uluslararası barış, Uluslararası ilişkiler, Yeltsin dönemi, Rusya Federasyonu.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 14 October 2016

Resubmitted: 15 December 2016

Resubmitted: 10 February 2017

Accepted: 18 February 2017

Key words: Tourism, International peace, International relations, Yeltsin's era, Russian Federation.

ÖZ

Tüm halklar, ülkeler, topluluklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği, güçlendirilebileceği ve ilerletilebileceği varsayılır. Makalenin amacı, bu hipotezi Yeltsin dönemi süresince Rusya Federasyonu'ndan (RF) Türkiye'ye ziyaretçi akımı örneğinde incelemektir. Çalışmada inceleme alanı olarak RF'den Türkiye'ye ziyaretçi akımı, incelenen zaman aralığı olarak 1992-1999 seçilmesinin nedeni uluslararası turizmin uluslararası barışa etkisinin belirlenmesinde en uygun örneklerden biri olmasıdır. Konuyla ilgili derinlemesine bilgi edinmek için veri toplama aşamasında ilgili istatistiklere, anlaşmalara, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü arşivine, Milliyet gazetesi arşivine başvurulmuş, VTSIOM¹ anketinden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, ziyaretçi akımının iki ülke arasında siyasi sorunların tırmanmasını dizginlediğini ve iki toplumu birbirine yaklaştırdığını ortaya koymuştur.

ABSTRACT

It is postulated that peaceful relationships among all people, countries and communities be promoted, strengthened and nurtured through sustainable tourism. In this paper, it was aimed to examine the hypothesis the case of Russian visitor flow to Turkey in Yeltsin's era as a vehicle for promoting peace. The reasons why visitor flow from Russian Federation and time period 1992-1999 were selected as the study area are that this is one of the appropriate case for determination the effect of international tourism to international peace. In order to obtain in depth information about the subject, relevant statistics, agreements, Directorate General of Press and Information's archive, Newspaper Milliyet's archive were scanned and questionnaire of VTSIOM was benefited. Findings of the study showed that the visitor flow has curbed escalation of political problems between the countries and closed up the two communities.

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dünyada turizm ile barış arasındaki bağlantıya duyulan ilgi artmıştır. İlgili artışının nedenlerinden biri, Soğuk Savaşın bitişini öngöremeyen Realist kurama güvenin azalmasıdır. Bir diğer neden uluslararası siyasi sorunla-

rı tasvirle yetinen Realist yönetime karşın çözüm öneren, Eleştirel Kuramın araştırma yöntemine yönelimdir. Böylelikle turizmin barışa etkisi ve katkısına yönelik araştırmalar, yayınlar artmıştır. İrlanda, Kore ve Kıbrıs'taki siyasi sorunların çözümünde turizmin etkisine dair araştırmalar bunun bir göstergesidir.

Tüm halklar, ülkeler, topluluklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği ve ilerletilebileceği varsayılır. Dünya barışı turistlerin ait oldukları "dünya mozağından" daha çok şey gördüklerinde, farklı

¹ Bkz. <http://wciom.ru/about/aboutus/> ya da <http://wciom.ru/>

*Bu makale, Ali Başaran'ın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

yaşam biçimlerini ziyaret edip öğrenmeleri ile ortaya çıkar (Lisle 2000: 94). Makalenin amacı bu hipotezi Yeltsin dönemi süresince Rusya Federasyonu'ndan (RF) Türkiye'ye ziyaretçi akımı örneğinde incelemektedir. Makale hazırlığı aşamasında uluslararası barış ile uluslararası turizm arasında etkileşime odaklanan Türkçe makaleye rastlanmadığı için bu makale önem kazanmaktadır. Ayrıca makale, anılan varsayımın geçerliliğini Türkiye-Rusya ilişkilerinde sınaması açısından önemlidir.

Önemli iki arşiv kaynağına erişilememesi araştırma verilerini sınırlamıştır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Yeltsin Dönemi (1991-1999) belgelerine erişim sağlamadığından, Dışişleri Bakanlığı ise arşivinin hiçbir tarih aralığına erişim imkânı vermediğinden araştırma için önemli olabileceği değerlendirilen belgelere ulaşılamamıştır.

Nitel bir inceleme yaklaşımına sahip olan bu makalenin konusunu oluşturan Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye ziyaretçi akımının barışa etkisini açıklamadan önce SSCB'nin turizm politikalarını kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

SSCB TURİZM POLİTİKALARI

Bir ülkenin yönetim biçimi ile uluslararası barış arasında bağlantı kuran araştırmalar mevcuttur². Bir ülkenin yönetim biçimi hem yurt içi hem uluslararası turizm hareketini kısıtlayıcı ya da özgürleştirici ya da teşvik edici olabilmektedir. Söz gelimi SSCB yönetiminin uzun süre yurt

² Örneğin Dean V. Babst özgür bir seçimle ülke yönetimine gelen hükümetlerin, barışçıl dış politika izleyecekleri ve kendi aralarında savaş yapmayacakları tezini ileri sürmüştür. Babst, deneysel çalışmasına temel teşkil eden verileri de Quincy Wright'ın 1942'de yayımladığı "Bir Savaş İncelemesi" çalışmasından derlemiştir. Bu çalışmada özellikle I. ve II. Dünya savaşlarına katılan devletler, siyasal sistemleri ve egemenlik biçimlerine göre tasnif edilerek incelemiştir. Rudolph J. Rummel ise "Çatışma ve Savaşı Anlama" başlıklı eserinde liberal devletler ve toplumlar arası barışçıl eğilimler olduğunu tespit etmiş, demokratik devletlerin daima diğerlerinden barışçıl oldukları iddia etmiştir (Büyükbaş ve Atıcı 2012: 3-4).

³ 27 Aralık 1932'de Politbüro tarafından onaylanan kararname ile SSCB içi seyahat ve yerleşme özgürlüğü kısıtlanmıştır (Kessler 2001: 483). 1934'ün ilk sekiz ayında 630.000'den fazla kişi serbest girişe kapalı şehirlerde pasaport kanunlarını ihlalden durdurulmuş, bunlardan 65.661'i tutuklanmıştır (Werth 2004: 118).

içi ve yurt dışı seyahat hürriyeti kısıtlanmıştır³. SSCB yönetimi hem yurt içi hem yurt dışı turizmi planlayıp yürütmüştür.

SSCB'de yurt içi turizm ve yurt dışı turizm siyasi bir araç olarak planlanıp uygulanmıştır. Stalin rejiminin son yıllarında turizm politikası yurt içine, Sovyet yurtsever eğitimine, Sovyet kimliğinin inşasına ve sosyalist anayurdun doğru anlaşılmasına odaklanmış, burjuva Batı ülke yönetimleri düşman olarak algılanmıştır (Gorsuch 2003: 760-761,781). Bu anlayış nedeniyle yurt dışı seyahat sayısı Stalin döneminde azdı. 1950'de SSCB'ye seyahat izni verilen yabancı sayısı sadece 2.134 kişiyle sınırlıydı. 1.893 SSCB vatandaşının ise turizm amaçlı yurtdışına çıkışına izin verilmiştir (Milliyet Gazetesi 1951: 6). Stalin'in ölümünden sonra SSCB yönetimi, vatandaşları için yurt dışı turizmi propaganda aracı olarak kullanabileceğini fark etmiştir (Ersöz 2012: 53). Ayrıca SSCB'de uluslararası turizm 1950'li yılların ortasından itibaren önemsenmiştir. Çünkü yabancı ziyaretçiler döviz kaynağı ve Sovyet iktisadi başarılarını göstermenin bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Zhizhanova 2011: 2). Bu nedenlerle 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası turizm arttırılmıştır⁴. Arttırılan uluslararası

Tablo 1. SSCB'ye Seyahatler ve SSCB'den Seyahatler, 1956-1985

Yıllar	SSCB'ye ziyaret eden yabancılar	Yurt dışına seyahat eden SSCB vatandaşları
1956	486,000	561,000
1960	711,000	730,000
1965	1,3 milyon	1,2 milyon
1970	2 milyon	1,8 milyon
1975	3,7 milyon	2,5 milyon
1980	3 milyon	4 milyon
1985	6 milyon	4,5 milyon

Kaynak: (Assipova ve Minnaert 2014: 225).

⁴ 1957'de altıncı Dünya Gençler ve Öğrenciler Festivali Moskova'da gerçekleştirilmiştir. Festival 131 ülkeden 34.000 katılımcı sayısı ile rekora ulaşmıştır. Dış dünyaya kapatılan Moskovalılar için bu kadar çok yabancı olan dışıydı. Festival yorumları, görüntüleri, fotoğrafları için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=MRI6VnXbG34> ve <https://www.youtube.com/watch?v=UTRd0kJuYuo> <http://photochronograph.ru/2014/06/17/festival-druzhby-narodov-v-1957-godu/> Erişim tarihi: 09 Şubat 2017.

turizme ilişkin rakamlar Tablo 1'de görülmektedir. SSCB vatandaşları genelde Doğu Bloku ülkelerine yönlendirilmiştir. Uluslararası turizm 1980'li yıllara özellikle de Gorbaçov dönemine kadar SSCB ile Sosyalist ülkeler arasında değişim temelinde ilerlemiştir (Orlow 2014: 26).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sayılan özgürlüklerden biri de hem yurt içinde seyahat hem de yurt dışına seyahat özgürlüğüdür⁵. Ancak 1960-1970 yılları arasında SSCB vatandaşlarının sadece %0,4'ü yurtdışına seyahat edebilmiştir. SSCB'de seyahat, yönetimin müsaadesine tabiydi. SSCB'de Gorbaçov dönemine (1985-91) kadar yurt dışına, özellikle de Batı Bloku ülkelere seyahat özgürlüğü kısıtlanmıştır. Yurt dışına seyahat KGB (Комитет государственной безопасности-Devlet Güvenlik Komitesi) tarafından kontrol edilmiştir. Genelde sosyalist ülkelerden Çekoslovakya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'a seyahate müsaade edilmiştir. Yurt dışına seyahat edecek vatandaşların belirlenmesi için kurallar oluşturulmuştur. Yurt dışına seyahat edecek adaylardan Sovyet ideolojisine inanmış ve Sovyet vatandaşı ahlaki değerlerini taşıyanlara müsaade edilmiştir. Aile ile seyahat (eş ve çocuklarla birlikte) yasaklanmıştır. Seyahat edilen ülkeye göre değişen miktarda döviz satın alınmasına müsaade edilmiştir. Seyahat dönüşü SSCB'ye döviz getirmek yasaklanmıştır (Zhizhanova 2011: 7-9; Orlow 2014: 27).

SSCB'nin etkilendiği/etkilediği dış siyasi olaylar dış seyahatlere yansımıştır. 1956 Macaristan bunalımı turist akımını etkilerken buhran sonrası turist akımı çok artmıştır. 1950'lerin ikinci yarısında Mısır ile artan olumlu siyasi ilişkiler nedeniyle Mısır, Sovyet turistlerin destinasyonuna eklenmiştir. Sosyalist olsalar da ihtilafa düşülen Çin Halk Cumhuriyeti ve Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti 1961'de Sovyet turistlerin seyahat edebileceği ülkeler arasından çıkarılmış-

tır. 1964'de Küba ve Meksika listeye eklenmiştir (Zhizhanova 2011: 7-9; Orlow 2014: 27).

SSCB'nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Helsinki Nihai Senedini 1 Ağustos 1975'te imzalaması sonrasında SSCB vatandaşlarının yurtdışına çıkış ve giriş müracaatları serbestleştirilmiştir. Bundan önce SSCB yasaları ve uygulaması, uluslararası düzenlemeleri dikkate almıyordu. 1990'lı yıllarda uluslararası düzenlemelere tamamen uyan mevzuat yönünde ilerlenmiştir.

SSCB-Türkiye turizm ilişkileri SSCB yönetiminin turizm politikası ve değişikliklerinden etkilenmiştir. Türkiye'ye seyahatler 1990'lı yıllarda artmıştır. 1990'lı yıllara kadar Türkiye'ye SSCB'den ziyaretçi sayısı çok mahduttur. 1990'lı yıllarda Türkiye'ye artan seyahat sayısının barışa tesirinin belirlenmesi önemlidir. Bu makalenin amacı tüm halklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği ve ilerletilebileceği varsayımını test etmektir. Yine makale Türkiye ile SSCB'nin karşıt (düşman) bloklarda yer aldığı yıllarda yöneticilerce iki toplumda oluşturulan önyargıların değişim ve dönüşümüne ziyaretlerin etkisini ortaya çıkarmaktır. Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye ziyaretlere ilişkin çok sayıda araştırma olmasına karşın ziyaretlerin barışa tesirini konu alan bir eserin olmaması, bu makaleyi diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır.

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Öncelikle turizm ile güvenlik arasındaki etkileşimi açıklamak gerekmektedir. Uluslararası turizm siyasi ilişkileri etkilerken, siyasi sistemler ve olaylar da uluslararası turizm hareketini olumlu ya da olumsuz yönde etkiler (Kozak, Kozak ve Kozak 2001: 11). Bir destinasyona yurt içi ya da yurt dışı turizm talebi ile o destinasyonun tehlikelerden uzak olması arasında bağlantı vardır⁶.

⁵ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde: 13.

1- Herkes herhangi bir devletin arazisi dâhilinde serbestçe seyrüsefer ve ikamet eylemek hakkını haizdir.

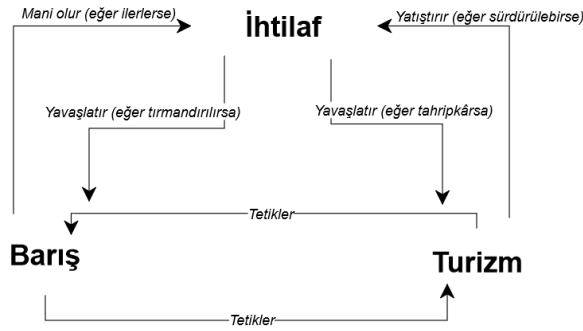
2- Herkes, kendi memleketi de dâhil olduğu halde, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine tekrar dönmek hakkını haizdir (Resmi Gazete 1949).

⁶ Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün 20'nci Genel Kurulunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Özgür Özaslan, barış ve istikrarın, gerek havayolu taşımacılığı gerekse turizm hacmi üzerinde hayati öneme haiz olduğunu belirtmiştir. Müsteşar Özaslan, herhangi bir coğrafyada ortaya çıkan huzursuzluk veya istikrarsızlığın, turizm hacminde sert düşüslere neden olarak diğer bölgelere de yansıtacağını bildirmiştir. Özaslan, ülkelerin turizm potansiyelinden faydalanabilmelerinin tek yolunun küresel barış ve istikrardan geçtiğinin altını çizmiştir (Özaslan 2013).

Güvenli olmayan destinasyonları turistler tercih etmez ve dışişleri bakanlıkları vatandaşlarını tehlikeli destinasyonlara gitmemeleri hususunda uyarır. Bu nedenle iç güvenliğin temini ve sürdürülmesine ek olarak uluslararası çatışmalardan kaçınmak için hem turizm işletmeleri hem ilgili sivil toplum örgütleri hem de seçmenlerden oy alma kaygısı taşıyan hükümetler çaba sarf etmektedirler.

Şekil 1'de gösterildiği üzere iki ülke arasında turizm ilişkileri, barışa erişme ve barışın sürdürülmesini tetikler. Barış-turizm, turizm-barış döngüsü tetiklenir. Turizm-barış, barış-turizm döngüsü iki ülke arasında ihtilaflara mani olur, ihtilafları yatıştırır. İki ülke arasında ihtilaf tahripkârsa turizm hareketi yavaşlar aynı zamanda iki ülke arasında barışa erişim yavaşlar.

Bir destinasyondaki turizm işletmecileri talebin azalmaması için iç güvenliğin temini yönünde lobi faaliyetlerinde bulunurlar. Kenya tecrübesi lobi faaliyetlerine örnek olarak ele alınabilir. Kenya'da 1980'den beri genel seçim sürecinde iç güvenliğe ilişkin kaygı, şiddet artışı yurtdışından turizm talebini olumsuz etkileyelemiştir.

Şekil 1. Çatışma, Barış ve Turizm Etkileşimi

Kaynak: Upadhyaya, Müller-Böker ve Sharma 2011: 23.

Tablo 2. Uluslararası İlişkiler Ekolleri ve Turizm

Ekollerin ikiye ayrımı	Realizm	İdealizm	
Ekollerin üçe ayrımı	Realizm/Klasik Gelenek	Liberalizm/Küresel Toplum	Yeni Marksizm/Tarihçi Materyalizm
Turizmin rolü	Devletler için gelir. Diplomasıye yardım eden altyapı ve araç	Karşılıklı anlayış için bir politika ve farklı ülkelerin halkları arasında daha fazla etkileşimin oluşumu	İktisadi mübadele insanlığın çoğu için olumsuz sonuç doğurur

Kaynak: Webster ve Ivanov 2013: 169.

Uluslararası medyada 2007 genel seçimleri sonrası şiddete yer verilmesi Kenya'ya gelen turist sayısını 2008'de %33,8'den fazla düşürmüştür. Talep düşüşü Kenya ekonomisine olumsuz tesir etmiştir. 2002'den itibaren genel seçimlerin turizm olumsuz etkisini gidermek için turizm işkolu temsilcileri büyük gayret sarf etmektedir (Lagat, Kiarie ve Njiraini 2014: 201).

Uluslararası turizmin iktisadi yararlarını tetik eden çokça eser varken turizmin uluslararası barışa etkisini, siyasi yararını ele alan az sayıda araştırma bulunmaktadır (Webster ve Ivanov 2013: 167). Uluslararası turizm ile uluslararası barış arasındaki etkileşimi Uluslararası İlişkiler Anabilim dalının araştırması beklenirdi, ne var ki Uluslararası İlişkiler Anabilim dalının 20'nci yüzyılın ilk çeyreğindeki kuruluşundan günümüze bu etkileşimi göz ardı ettiği görülür. Uluslararası İlişkiler bilim dalının üç ekolünün turizm ile barış arasındaki etkileşime bakışını irdelemek yerinde olur. Tablo 2'de Uluslararası İlişkiler ekollerinin turizme bakışı gösterilmiştir. Turizmin barışa katkısı liberalizm altında toplanan kuramlarca teyit edilirken Yeni Marksizm altında toplanan kuramlarca reddedilir. Realizm ise uluslararası turizmi diplomasinin bir aracı olarak görür.

Alanyazında uluslararası turizm (seyahatler) ile uluslararası barış etkileşimine odaklanan araştırmalar konuyu üç yönden ele almaktadır: İlki mevcut siyasi sorunların görüşülmesi sürecinde uluslararası seyahat hareketliliğinin, ziyaretlerin katkısına daırdır. İkincisi seyahatlerin, turizmin doğabilecek, tırmanabilecek siyasi sorunları dizginlemesine ilişkindir. Üçüncüsü bir ülkenin yönetim biçimi ile ülkeler arasındaki siyasi sorunların uluslararası turizmi, seyahatleri sınırladığına ilişkindir.

Siyasi sorunların görüşülmesi sürecinde uluslararası seyahat hareketliliğinin, ziyaretlerin katkısı İrlanda, Kore ve Kıbrıs örneklerinde araştırılmıştır. İrlanda Hükümeti ve Kuzey İrlanda Yönetimi ortaklığıyla "İyi Cuma Anlaşması" çerçevesinde İrlanda'yı bir turizm destinasyonu olarak pazarlamayı amaçlayan "Tourism Ireland Ltd" 2002'de kurulmuştur. 2013 itibarıyla değerlendirildiğinde siyasi gerilim ve siyasi kaynaklı şiddet azaltılıp barışçıl bir ortam oluşturulmuş, böylelikle taraflara turist akımı artmıştır⁷. Turist akımı barış sürecini güçlendirmiştir (Webster ve Ivanov 2013: 171-173).

Kuzey ve Güney Kore deneyimi savaş sonrasında taraflar arasında barış anlaşması görüşmeleri sürecine turizmin katkısına ilişkin örneklerden biridir. Kuzey Kore rejimi dünyadan tecrit politikası uygulamaktadır. Kuzey Korelilere çocukluktan itibaren, Güney Koreliler tarafından "zavallı, fakir ve kapitalistler tarafından sömürülüyor" ifadesi ezberletilmektedir. Kasım 1998'de işletmeye açılan Mt. Kumgang turizm projesine kadar özel kişiler arasında hemen hemen hiç irtibatın olmaması iki ülke halklarında şüphe ve korkuları pekiştirmiştir (Kim, Prideaux ve Prideaux 2007: 292, 294).

1990'da Kim ve Crompton turizmin Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesine katkı sağlayacağını iddia etmiştir. Güney Kore yönetimi halklar, iş dünyası ve devletler arasında bağlantıların artmasıyla tekrar birleşmenin başarılabilirliğini varsaymıştır. Bu politik bakış açısı 1998'de yürürlüğe konan güneş ışığı politikasında somutlaşmış ve bilahare Başkan Moo-hyun Roh tarafından güncellenmiştir (Kim, Prideaux ve Prideaux 2007: 292-293). Mt. Kumgang turizm projesi, barışa zayıf ve yavaş bir katkı sağlamıştır (Cho 2007: 567).

Siyasi sorunların görüşülmesi sürecinde uluslararası seyahat hareketliliğinin katkısının araştırıldığı bir diğer ülke Kıbrıs'tır. 1990'da Kim ve Crompton turizmin Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesine katkı sağlayacağını iddia etmişken

Sevil F. Sönmez ve Yorghos Apostolopoulos da Kuzey ve Güney Kıbrıs arasındaki sorunların çözümünde süregelen siyasi çabaların başarısız olduğunu, diplomasi dışında yeni bir anlayışa ihtiyacı, 2000 yılında belirtmiştir. Kuzey ve Güney Kıbrıs yönetimlerinin turizme ilişkin kısıtlamaları kaldırıp, işbirliği yapmalarını önermiştir (Sönmez ve Apostolopoulos 2000: 40-41).

Sevil F. Sönmez ve Yorghos Apostolopoulos'un 2000 yılındaki diplomasi dışında yeni bir anlayışa ihtiyacı belirtip turizme ilişkin kısıtlamaların kaldırılması önerisinin sonraki yıllardaki uygulanması, önerinin yararını teyit etmiştir. Karşılıklı geçişlerin Kıbrıs'ta barışa katkısının olduğu söylenebilir. Nitekim Uluslararası Kriz Grubuna göre Mart 2014 itibarıyla Kıbrıs'ta mevcut durum, uzun ömürlü ve barışçıl görülmüş, sürekli olarak daha iyiye gittiği belirtilmiştir (N°229 2014). Ancak Rüştü Yılmaz'a göre açılan sınır kapılarının müzakerelere olumlu etkisinin olduğunu ve iki halkı kaynaştırdığını söylemek güçtür (Yılmaz 2014: 359-360).

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan belge incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma soruları büyük ölçüde doküman incelemesi ile cevaplanmaya çalışılmıştır. Bir diğer nitel araştırma yöntemi olan mülakatlardan ise başka araştırmalarda yer aldığı kadarıyla istifade edilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Tüm halklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği ve ilerletilebileceği varsayılır. Makalenin amacı bu hipotezi Yeltsin dönemi süresince Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye ziyaretçi akımı örneğinde incelemektedir. Bu genel amaca bağlı olarak cevabı aranan araştırma soruları şunlardır;

- SSCB-Türkiye turizm ilişkileri nasıl seyretmiştir? Turizm ilişkilerinin barışa tesiri olmuş mudur?
- RF-Türkiye ilişkileri nasıl seyretmiştir? Turizm ilişkilerinin barışa tesiri olmuş mudur?

⁷ Belfast'a turizmin istihdam oluşturmasının silahlı grupların silah bırakması-na vesile olacağı umuluyor (UNEP, United Nations Environment Programme 2016).

- SSCB ve Türkiye'nin Soğuk Savaşta karşıt bloklarda yer alması dolayısıyla yöneticilerce oluşturulan önyargılar RF yönetici ve topluma aksetmiş midir?
- RF toplumu ve yöneticilerine akseden önyargılara RF'den Türkiye'ye ziyaretlerin etkisi nasıl olmuştur?
- RF ile Türkiye arasındaki siyasi sorunların dizginlenmesine ziyaretlerin etkisi olmuş mudur?
- RF ve Türkiye'de iç güvenlik sorunları turizme nasıl aksetmiştir?
- Halklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği ve ilerletilebileceği varsayımı Yeltsin dönemi RF'den Türkiye'ye ziyaret akımı örneğinde teyit edilmiş midir?

Veri Toplama

Araştırma için ilgili dönemin (1992-1999) verileri toplanmıştır. T.C. Dışişleri Bakanlığı anlaşmalar veritabanı, istatistikler, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü arşivi, Milliyet gazetesi arşivi, VTSİOM⁸ anketi sonuçları (Aksay 2004: 6) ayrıca Rusça ve Türkçe yayınlanan Avrasya İşbirliği Perspektif Dergisi'nin ilgili sayılarından veriler toplanmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik

Araştırma betimsel geçerlik, yorumlayıcı geçerlik, kuramsal geçerlik, genellenebilir geçerlik, değerlendirmeci geçerlik ölçütlerinin farkındalığıyla yürütülmüştür. Araştırma verileri betimsel geçerliğe (descriptive validity) uygun toplanmıştır. Mümkün olduğunca ilgili tüm veriler önyargısız toplanmıştır⁹. Veriler, tasnif ve tasvir edilmiştir. Verilerin güvenilirliği teyit edilmiştir. İki veri arasında tutarsızlık (rakam, tarih ya da çeviri farklılığı, olayın tespit ve yorumuna ilişkin fark) tespit edildiğinde mümkünse asıl kaynağa ulaşılmış ya da aynı konuda bir üçüncü veri bulunmuştur. Tutarsızlığa çözüm bulunamaması

durumunda tutarsızlık açıklanmış ya da genelde kabul gören görüş benimsenmiştir¹⁰.

BULGULAR

Bulgular yanıtı aranan sorulara paralel olarak başlıklar halinde aşağıda sunulmuştur.

SSCB-Türkiye Turizm İlişkileri, 1985-1991

1985'te Mihail Sergiyeviç Gorbaçov'un Komünist Parti Sekreterliğine getirilmesine kadar SSCB devri boyunca SSCB'den yurt dışına seyahatler, özellikle Doğu Bloku dışına kısıtlandığından SSCB-Türkiye arası seyahatler de sınırlı sayıda kalmıştır. SSCB, Gorbaçov dönemiyle birlikte dışa kapalı bir ülke olmaktan uzaklaşmıştır. Yeltsin döneminde RF-Türkiye turizm ilişkileri, seyahatler, Gorbaçov döneminin mirası üzerinden ilerlemiştir. Gorbaçov'un glasnost politikasıyla KGB kontrolü azalıp¹¹, SSCB vatandaşlarının yurt dışına serbest çıkışı kolaylaştığından Türkiye'ye seyahatler artmıştır. SSCB'nin feshi/dağıtılması sonrasında ise Türkiye'ye gelen RF vatandaşlarının sayısı katlanmıştır (Demirtaş ve Başaran 2001: 278).

RF-Türkiye Turizm İlişkileri, 1991-1999

Türkiye, RF'nin bağımsızlığını 24 Aralık 1991'de tanıyarak¹² SSCB-Türkiye ilişkileri devrini kapatmış, RF-Türkiye ilişkileri devrini başlatmıştır. Bundan sonra SSCB-Türkiye turizm ilişkilerinin yerini RF-Türkiye turizm ilişkileri almıştır. SSCB sonrası bağımsız Rusya Federasyonu'nda Boris Nikolayeviç Yeltsin başkanlık seçimlerini iki kez kazanmıştır. Yeltsin döneminin birinci yarısında (ikinci başkanlık seçimlerine kadar) RF vatandaşları genelde Türkiye'yi bavul ticareti için ziyaret

¹¹ KGB 7'nci direktörlüğü Sovyet vatandaşları ve yabancıları gözetlemekle görevliydi. KGB'nin varlığına 3 Aralık 1991'de resmen son verilmiştir.

¹² SSCB'nin uluslararası hukuk süresi olarak ne zaman sona erdiği tartışmalıdır, bkz. (Hüseynov 2003: 391-392). Birleşmiş Milletler RF'nin üyeliğine ilişkin 24 Aralık 1991 tarihli mektuba atıfta bulunur, bkz. <http://www.un.org/en/members/>, Erişim tarihi: 06.02.2015. 17 Aralık 1991'de Gorbaçov ile Yeltsin SSCB'yi 1 Ocak 1992'ye kadar sona erdirmekte anlaşılır. 25 Aralık 1991'de SSCB bayrağı Kremlin'den indirildi, bkz <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/at-cold-war-end-us-intelligence-on-the-soviet-union-and-eastern-europe-1989-1991/art-1.html#rtoc12>, Erişim tarihi: 02.02.2015.

⁸ Bkz. <http://wciom.ru/about/aboutus/> ya da <http://wciom.ru/>

⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşiv Otomasyon Projesi devam ettiğinden bazı verilere ulaşılamamıştır.

¹⁰ Örneğin SSCB'nin sona erdiği tarih.

ederken, Yeltsin döneminin ikinci yarısında tatil maksatlı ziyaretler artmıştır. Yeltsin döneminin birinci yarısında bavul ticareti için İstanbul'a gelen Rus kadınları "Nataşa"¹³ olarak algılanmıştır. Sonraki yıllarda Türkiye'nin değişik şehirleri Rus bavul turistlerini çekmeye çabalamıştır. Örneğin İzmir Ticareti Odası üyeleri bavul turizmini İzmir'e çekmek için Moskova'yı ziyaret etmiştir (Gürek 1995: 9).

Yeltsin döneminde artan seyahatler gereği iki ülke arasında turizme ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. RF Kültür Bakanlığı ile T.C. Kültür Bakanlığı arasında 6 Temmuz 1992 tarihli İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. 19 Temmuz 1994'te, "T.C. Hükümeti ile RF Hükümeti Arasında Bilimsel ve Kültürel İşbirliği Yapılmasına İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır¹⁴. Yeltsin döneminde turizme münhasır ilk anlaşma; 24 Mart 1995'te imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması" dır¹⁵. T.C. Moskova Büyükelçiliğinin bağlı birimi olarak 1995'te Kültür ve Tanıtma Müşavirliği kurulmuştur¹⁶.

Yeltsin döneminin ilk yarısında Türkiye'ye seyahatlerde bavul ticareti önemli bir etken iken Yeltsin döneminin ikinci yarısında "Türkiye'de harika tatil" imajı tüm RF'ye yayılmış, tatil amaçlı seyahatler artmıştır. Seyahat acentaları, 1990'lı yılların başında, hem alışveriş turları hem de tatil turizmi alanında çalışmışlardır. Gorbaçov döneminin son yıllarında ve Yeltsin döneminin ilk yıllarında hızla artan ziyaretçi sayısı ile birlikte RF vatandaşlarının bir kısmı 1994'ten itibaren Türkiye'de yaşamaya başlamıştır. Evlenen RF ve

Türk vatandaşları sayısı artmış, çocuklar doğmuştur¹⁷. Evliliklerin dostluk ve hoşgörü ortamını geliştirdiği ifade edilmiştir (Özel 2014: 62, 64).

Turizmle birlikte Türkiye'de RF kökenli çalışan sayısı artmış, bunlar yaşadıkları şehirlerde küçük bir grup oluşturmuşlardır. 1998'de Türkiye'de resmen 2.080 RF vatandaşı çalışmaktaydı. Gayri resmî olarak çalışanların sayısı bilinmiyordu. 2000 yılında 19.856 Rusya doğumlu kişi yaşıyordu, 13.806 kişi RF tabiiyetindeydi (Yakar 2013: 504-505). Deniz ve Özgür Antalya'da yaşayan 320 Rus ile yaptıkları ankette %8'inin (25,6 kişi) 1994-1999 yılları arasında Antalya'ya yerleştiği bulgusuna erişmişlerdir. Yerleşen ailelerin çocukları için ilköğretim ve turizm lisesi kısımları bulunan Özel Rus Uluslararası Okulu 2000 yılında Antalya'da faaliyete geçmiştir (Deniz ve Özgür 2010: 20-22).

RF-TÜRKİYE TURİZM İLİŞKİLERİNİN BARIŞA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SSCB'nin son yıllarına kadar turizmin barışa tesiri yoktu. Çünkü seyahat, ziyaret sayısı iki toplumu ve yöneticileri etkileyebilecek sayıdan çok uzaktı. SSCB'nin son yıllarında ve SSCB sonrası turizmin barışa olumlu tesiri artmıştır. SSCB sonrasında RF yönetiminin, Rusya toplumunu ve seçmenlerini dikkate almadan genelde dış ilişkilerini özeldense turizm ilişkilerini düzenleme ve yürütme olanağı nispeten azalmıştır. SSCB'den farklı olarak RF'de serbest seçimlerle yöneticilerin belirlenmesi sürecine girilmesi, seçmenleri gözetken dış politika izlenmesi sonucunu doğurmuş, bu durum Türkiye ile RF ilişkilerine olumlu yansımıştır.

RF vatandaşları Türkiye'yi en çok ziyaret eden ilk üç ülke yurttaşları arasına girmiştir. Böyle olunca, Türk turizmcileri kazançlarını olumsuz etkileyecek (Avrasya Feribotu, Çeçenistan Savaşı, PKK terörü) siyasi gelişmelere karşı durmuşlardır. Yeltsin döneminde ziyaretler RF ve Türkiye siyasetini etkilemiştir. Turizmin RF'de iç siyasi hesapları etkilediğine dair güzel bir örnek 1996 seçimleridir. Yeltsin, Mart 1996 tarihli bavul ticaretine vergi düzenlemesini 16 Haziran 1996'da yapılacak başkanlık seçimleri öncesi oy kaybına uğrayacağı gerekçesiyle geri çevirmiştir. 20

¹³ Наталья Rusya'da yaygın kadın isimlerinden biridir. Nataşa (Наташа) Rusların resmi olmayan ortamlarda kullandıkları Natalya'nın (Наталья) kısaltılmış şeklidir. 1918-1920'li yıllarında İstanbul'da yaşayan Beyaz Rus kadınlar Haraşo olarak adlandırılmıştır. Haraşolar da Nataşalar da Türk erkeklerini cezbetmiştir. "Moskova'da ünlü Cosmos Otel'e kalabalık bir Türk işadami grubunun geldiğinin duyulmasının ardından, Cosmos Oteli'ndeki Nataşa sayısı 2-3 kat arttı." (Gürek 1995:9).

¹⁴ Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?3675>, Erişim tarihi: 30.06.2010.

¹⁵ Anlaşma metni için bkz: <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?2693>, Erişim tarihi: 31.10.2014.

¹⁶ <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx>, Erişim tarihi: 09.03.2016. İlk müşavir olarak Ali S. Gitmez görev yapmıştır.

¹⁷ Bkz. <http://t24.com.tr/haber/turkiyedeki-gizli-rus-ordusu,266239>, Erişim tarihi: 11.03.2016. <http://www.hurriyet.com.tr/turk-rus-karma-evliliklerinin-melez-cocuklari-9125154>, Erişim tarihi: 11.03.2016.

milyon civarındaki bavul tüccarı, seçim öncesi "Turizm ve Girişim" adlı bir lobi oluşturmuştur. Lobinin başkanı Olga Yolkoa; "Yaptığımız işin önündeki engelleri temizleyecek bir hükümet istiyoruz. 20 milyon kişiyiz, gümrük engellerini kaldırırorsa oyumuzu Yeltsin'e vereceğiz" demiştir (Milliyet Gazetesi, 31.05.1996: 9). Turizmin etkisi Türkiye'deki iç siyasi hesaplara da yansımıştır. Seyahatlerden ve bavul ticaretinden istifade eden seçmenlerin oylarını almak için hükümet girişimlerinde bulunmuştur. RF'nin bavul ticaretini kısıtlama çabalarına karşın Türk makamları bavul ticaretini kolaylaştırıcı önlemler almıştır (Komsomolskaya Pravda 1996).

Yeltsin döneminde Türkiye ile RF toplum ve yöneticileri için turizmin neyi ifade ettiğinin, işlevinin açıklanması gereklidir. Yeltsin döneminde turizm, Türk ve RF toplumları için sadece nakdi değer ifade etmemiş, iki toplumun birbirini tanımalarının en önemli vasıtalarından birini oluşturmuştur. Soğuk Savaş yıllarında Türk ve Sovyet toplumlarının doğrudan temasları olmadığından halklar siyasi iradece yürütülen propagandalar çerçevesinde karşı tarafı algılamışlardır. 1980'li yıllarda Sovyet toplumunun Türkiye ve Türk algılayışını Hakan Aksay ifade etmiştir:

"Eylül 1981'de Sovyetler Birliği'nde öğrenime başladığım sıralarda ortalıkta pek Türk yoktu. Sınıf arkadaşlarım Türkiye'nin haritadaki yerini bilmezdi. Daha yaşlı olanlar, "ABD'nin sadık müttefiki" dedikleri Türkiye'den geldiğim için benimle konuşurken ihtiyatlı davranırlardı. Komşu olmamıza karşın bilinmez ve uzak ülkelere özgü silik bir izlenimimiz vardı. 'Aa, hiç Türk görmemişim' cümlesini çok sık duyardım." (Aksay 1997: 3).

SSCB'nin son yıllarında ve sonrasında RF-Türkiye arasında seyahatler arttıkça, toplumlar birbirini tanıdıkça yöneticilerce oluşturulan, beslenen, süregelen olumsuz algılar, önyargılar izale eğilimine girmiştir. Milyonlarca seyahat yöneticilerce Soğuk Savaş yıllarında iki toplumda oluşturulan önyargıların izalesinde önemli bir rol oynamıştır (Özdal, Özertem, Has ve Demirtepe 2013: 64). Türkiye'yi ziyaret edip RF'ye memnun dönen milyonlarca RF vatandaşının zihninde Türk ve Türkiye imajı değişmiştir. Turistler SSCB devrinde yöneticilerce oluşturulan histerik kâlıplarından kurtulmuşlardır. Türkiye'den mem-

nun ayrılan turistler ilişkilerin olumlu seyretmesinde önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Türkiye'den memnun ayrılan RF turistlerinden birisi de ileride Yeltsin dönemi başbakanlarından olacak Vladimir Putin idi (Milliyet Gazetesi 02.09.2004: 16; Başaran 2013: 263).

Seyahatlerle birlikte diplomatların tavrı da büyük ölçüde değişmiştir. Yeltsin dönemi diplomatları SSCB devrinde oluşan önyargıların giderilmesinden yana tavır göstermişlerdir. Yeltsin dönemi Moskova Büyükelçilerinden Nabi Şensoy diplomatların yaklaşımını ortaya koymuştur: "Turizmin rolü sadece ekonomik getirisiyle sınırlı değildir. Turizm uzun yıllar boyunca birbirinden izole edilmiş Türk ve Rus halklarının birbirini tanması ve yakınlaşması için bir vesile olarak görülmelidir." (Kononov, Kornilov ve Özbay 2006: 37).

Seyahat ve ticaretle birlikte Gorbaçov döneminin son yıllarında milletvekillerinin önyargıları da değişmiştir. TBMM'nin 1989 ve 2010 tarihli iki tutanağı milletvekillerindeki bu değişimini ortaya koymaktadır:

GÜNEŞ GÜRSELER (Tekirdağ) — Şimdi Moskova'ya gidiliyor...

DEVLET BAKANI GÜNEŞ TANER (Devamla) — Moskova'ya gidiyorsunuz... Moskova'ya gitmek kötü mü?

GÜNEŞ GÜRSELER (Tekirdağ) — Bir zaman da "Moskova'ya Moskova'ya..." diyordunuz...

DEVLET BAKANI GÜNEŞ TANER (Devamla) — Yani, komşunuzla ticaret yapmanız fena mı? (SHP sıralarından gürültüler) (TBMM Tutanak Dergisi 1989: 132-133).

AKIN BİRDAL (Diyarbakır) — ... Ne paradokstur ki geçmişte "Komünistler Moskova'ya!" diyorlardı, şimdi iş adamları Moskova'da konuşlandılar, yerleştiler ve de Nazım'ı anıyorlar (TBMM Genel Kurul Tutanağı 2010: 7).

Moskova Büyükelçisi Bilgin Unan siyasi ilişkiler ile turizm arasındaki etkileşime, toplumların temasına Aralık 1996'da dikkat çekmiş, ziyaretlerin etkisini değerlendirmiştir: "Şunu tekrar vurgulamak istiyorum, ilişkilerimizin gelişmesi basit insanların özel temaslarına dayalıdır; bu temaslara herhangi bir şekilde kısıtlamalar koymamak çok önemlidir." (Reutov 1996). Ankara

Büyükelçisi Albert Çernişev de turizmin siyasi ilişkilere, önyargılara, topluma tesirini 2003'te dile getirmiştir:

"Türkiye'de bulunan, çalışan ve Türkiye ile ilgisi olan kişilerin sayısı arttıkça bu düşünceler hızla kaybolacaktır. Herhangi bir biçimde Türkiye'yle ilişkisi olanlarda bu eski kalıplar mevcut değil. Tam tersi, Antalya'dan tatilden dönen insanlarımız, 'Türkler de bizim gibi insanlar' görüşünü dile getiriyorlar. Biz İngilizlerle ve Almanlarla anlaşamıyoruz, Türkler konusunda ise sorun yok." (Çernişev 2003: 52).

Araştırmacılar seyahatlerin siyasi ilişkiler ve toplumların algısı açısından önemini ortaya koymuştur. Duygu Bazoğlu Sezer insani hareketliliğin siyasi ilişkilerde "altın çağa" yaklaşma imkânı verdiğini (Sezer 2003: 46) Hakan Aksay ise Soğuk Savaş sonrasında Türk-Rus ilişkilerinin hızlanmasıyla birlikte iki toplumun birbirini tanıyarak, "Türk gibi anlayışsız" ya da "'Moskof gavuru' gibi köhne" kalıplarından kurtulmaya başladığını belirtmiştir: "'Tarihin mirası' bizde de 'Moskof gavuru' ve başka önyargıları bıraktı. Ama 'Soğuk Savaş' sonrasında, Türk-Rus ilişkilerinin hızlanmasıyla iki halk birbirini tanıyarak köhne kalıplardan kurtulmaya başladı." (Aksay 2004:6).

Araştırmalar turizmin önyargıları geriletmediğini göstermiştir. Rus-Türk İşadamları Birliği'nin VTSİOM'a yaptırdığı, 1.600 kişilik ankette "Rusya, Türkiye için neyi temsil ediyor?" sorusuna %19 dost, %44 partner, %12 düşman cevabını vermiştir. "Rus halkının Türkiye'ye bakış açısı son 10 yılda değişti mi? sorusuna %49'u değişmediğini, %12'si iyiye doğru değiştiğini, %5'i ise kötüye doğru değiştiğine işaret etmiştir (Aksay 2004:6). Rus-Türk İşadamları Birliği'nin para harcayarak imaj araştırması yaptırmıştı önemliydi. Rus-Türk Araştırmaları Merkezi 2004'te Türkiye'nin yedi kentinde "Rusları nasıl bilirsiniz?" adı altında bir anketin yapılmasını sağlamıştır. "Ruslar" denince ilk akla gelenler şöyle sıralanıyordu: "Hayat kadınları" %33,6, "soğuk" %20,9, "votka" %12,2, "sanat ve kültür" %9,7, "sosyalizm ve komünizm" %9,4. Elbette son on yılda Ruslar ve Türkler birbirini daha yakından tanımış, önyargılar büyük ölçüde etkisini kaybetmiştir (Aksay 2015).

RF'DE VE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK SORUNLARI TURİZM ETKİLEŞİMİ

Turizm lobisi tarafından RF'deki ve Türkiye'deki iç güvenlik sorunlarına karşı tarafın destek vermemesi istenmiştir. RF ve Türkiye'de bazı iç siyasi sorunların iki ülke arasındaki seyahatleri hem arttırıcı hem de caydırıcı sonuçları olmuştur. RF'deki iç karışıklıklar Türkiye'ye ziyaretleri arttırmıştır. SSCB devrinde halkın alışkanlıklarından biri Kafkasya'daki kaplıcalarda üç-dört haftalık uzun tatiller yapmaktı. Çeçenya ve Gürcistan'daki iç savaşlar, Kafkasya'yı turizm için "tehlikeli bölge" haline çevirdiğinden Türkiye'ye talep artmıştır (Başaran 2013: 63).

Türkiye, RF vatandaşlarının alışık olduğu tatil biçimi için güzel bir seçenektir. SSCB vatandaşları, Sovyetler Birliği döneminde Karadeniz kıyılarında tatil yaparlardı. SSCB sonrası SSCB'nin Karadeniz kıyıları yeni bağımsız devletlerin ülke topraklarına dönüştüğünden RF'nin Karadeniz kıyı toprakları ve turizm tesisleri azaldı. Karadeniz kıyısındaki topraklarla birlikte turizm tesislerinin bir kısmı Ukrayna ve Gürcistan sınırları içinde kaldı. Ayrıca Yeltsin döneminde Karadeniz kıyıları yeterli hizmet sunacak durumda değildi. Oteller çok pahalı ve hizmet kalitesi düşüktü. Türkiye, diğer Akdeniz ve Avrupa ülkelerine nazaran oldukça ucuz olması ve yeterli hizmet düzeyi nedeniyle tercih edildi. RF turistlerinin yolculuk için harcadığı zamanın kısalığı diğer önemli bir etkendi. Bir-iki saatlik uçak yolculuğu hissedilmeden sona eriyor ve tatil başlıyordu (Kozmaçov 1998: 20). RF turizm tesisleri yetersizdi, mevcut tesislerin %80'inin tamirata veya restorasyonu ya da modernizasyonu gerekiyordu (Popova 1997:21'den aktaran Ersöz 2012:54). RF turizm tesislerinin fiziksel yetersizliğinin yanında RF turizm idaresi, teşkilatı, mevzuatı da karmaşa içindeydi¹⁸.

RF ve Türkiye'deki bazı iç güvenlik sorunlarının seyahatleri caydırıcı etkisi olmuştur. Örneğin PKK'nın turizmi hedef alan terör saldırıları yaşanmıştır. PKK 1993'te üç, 1994'te dört, 1998'de iki kez turistlere karşı önemli terörist sal-

¹⁸ RF turizm idaresi, teşkilatı ve mevzuatı için bkz. Ersöz 2012: 54-68.

dırı gerçekleştirmiştir (Unur 2000: 174). Haziran 1994'te PKK siyasi amaçla turistik hedeflere saldırmıştır. Batılı turistlerin tatil yaptığı Fethiye ve Marmaris'te patlamalar olmuştur. PKK'nın, Türk turizmüne yönelik saldırılarının Türkiye'nin iktisadi çıkarlarını tehdit ettiği değerlendirilmesinde yer almıştır: "...cephe savaşının istenilen sonucu vermemesi karşısında militanlar, şimdi silahlarını yabancı turistlere çevirmişlerdir. Turizmin Türkiye'nin başlıca gelir kaynaklarından biri olduğu bir sır değildir. Bu nedenle, turizme darbe indirilmesi çok etkili olabilir." (Dunayev 1994).

PKK artan seyahatlerden, toplumların yaklaşmasından rahatsız olmuştur. Abdullah Öcalan, turistlere Türkiye'nin tatil bölgelerine gitmemeleri uyarısında bulunmuştur. Tatil yerlerinin PKK'nın terör eylemleri için hedef olacağı açıklanmıştır. Kürdistan Milli Kurtuluş Cephesi temsilcisi Mahir Velat; PKK'nın gerilla sabotajı şeklindeki savaş taktiğine yeniden geçtiğini, Türkiye topraklarındaki bütün iktisadi yapıların muhtemel hedef sayılacağı konusundaki haberi doğrulamıştır (Moskovskiye Novosti 1996).

RF ile Türkiye arasında seyahatlerin artışı siyasi ilişkileri olumlu etkilerken RF'nin bazı iç güvenlik sorunlarının seyahatleri olumsuz etkileme ihtimali doğmuştur. Çeçenistan Savaşı ve bununla bağlantılı olaylar bu sorunlardandı. Turizmden kazanç sağlayan toplum kesimleri (lobiler, menfaat grupları) iki ülke yöneticilerini siyasi sorunlarda mutedil davranmaya yöneltmişlerdir. 16 Ocak 1996'da Avrasya Feribotunun kaçırılması sonrası Türk-BDT İş Konseyleri ve Rusya'da faaliyet gösteren Türkiye merkezli müteahhitlik şirketleri endişeye kapılıp 19 Ocak 1996'da yazılı açıklama yapmışlardır. Yazılı açıklamada: "Hangi amaç için olursa olsun Avrasya feribotunun kaçırılmasını Türk-BDT İş Konseyleri olarak tasvip etmemiz mümkün değildir." görüşüne yer vermişlerdir. Rusya'da iş yapan Tekfen Yönetim Kurulu Başkanı Nihat Gökyiğit ise şunları söylemiştir: "Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler son on yılda büyük emek harcanarak bu seviyeye ulaştı. Ulaşılan nokta dünya barışı için büyük anlam ifade ediyor. .. Türk hükümeti bu hareketi tasvip eder görüntü çizmeden en kısa sürede sorunu

çözmelidir." (İlk 1996: 7). Olayla ilgili basında turizm ilişkilerin aksamaması için siyasi ilişkilerde dikkatli olunması gerektiği yorumları yer almıştır. Aleksey Yerovcenkov Hürriyet Gazetesi yazarlarından Tufan Türenç'in görüşlerini paylaşmıştır. Türenç, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Türkiye'nin şansı olduğunu belirterek, Körfez Savaşı nedeniyle Yakın Doğu pazarını kaybeden Türkiye'nin bir krizle karşı karşıya geldiğini, "... ancak yeni Rusya ile eski Sovyetler Birliği'nin Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için fantastik olanaklar yarattığını" vurgulamıştır.

"Bugün Allah, Yakın Doğu'nun kapısını kapatmış; ancak Rusya'nın kapılarını açmıştır. Rusya'da birçok ihale kazandık, müteahhitlerimiz eski SB'deki yatırımlarını 26 milyar dolara çıkarmışlardır. Bavul turizmi de bize her yıl beş milyar dolar kazandırıyor. Rusya'ya bol miktarda Türk malı gidiyor. Orada Türk işçileri için iş alanı var. Bütün bunlar ortada iken biz ne yapıyoruz? Biz Allah tarafından açılan cennetin kapısını kapatıyoruz."

Avrasya Feribotu olayının olumsuz sonuçlanması halinde Türk-Rus ilişkilerinin kötüye gideceğini savunan Tufan Türenç: "Böylesi terör eylemleriyle, koskoca Rus pazarına girmemizi tehlikeye sokuyoruz. Feribotun kaçırılmış olması bir cinayettir. Türkiye, teröristlerle uzlaşmamalı." uyarısında bulunmuştur. Yerovcenkov ise: "Hürriyet'te de çok doğru olarak yazıldığı gibi ileride aşırı eylemlere meydan verilmemesi için her şey yapılmalı. Zira bunun tahmin edilemeyecek sonuçları, Türkiye'yi tehdit edecektir. İşte Türk yetkilileri, bu görüşü de göz önüne almak zorundadır." sonucuna varmıştır (Yerovcenkov 1996).

Turizm lobisi Türk hükümetinin Çeçenistan Savaşına yaklaşımını etkilemeye çabalamıştır. Çeçenistan Savaşı'nın Türkiye'deki akislerinin, olayların RF'den Türkiye'ye seyahatleri azaltmasından çekinen turizm işletmecileri Türkiye'nin Çeçenistan ile ilişkilerini etkilemeye çalışmıştır.

"... bu kez Türk topraklarında Çeçen terörizmiyle ilgili yeni bir olay daha patlak vermiş: İstanbul'daki Aeroflot Temsilciliği'nde patlama olmuştur." ... "Tabii böylesi terör eylemleri, Türkiye'nin stratejik çıkarlarıyla kesinlikle bağdaşmamaktadır. Zira, Rusya, Türkiye açısından, tüketim malları için çok önemli bir pazar ve turistler de giderek artan bir gelir kaynağıdır (Rossiykaya Gazeta 1996).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Elde edilen bulgulardan hareketle SSCB devrinde uluslararası seyahatleri ve turizmi siyasi tercihlerin, yöneticilerin belirlediği sonucuna varılmıştır. Soğuk Savaş yıllarında SSCB-Türkiye'nin düşman bloklarda yer almaları, seyahat özgürlüğünün olmaması nedeniyle serbest turizm hareketi yaşanmamıştır. SSCB devrinde özgür olmayan (KGB kontrollü) turizmin SSCB-Türkiye ilişkilerinde barışa katkısı sıfırdır.

Gorbaçov dönemine kadar SSCB ile Türkiye arasında serbest seyahat sayısı, turizm hareketi yok mesabesinde olduğundan iki taraf vatandaşları doğrudan bilgi alışverişinde bulunamamışlardır. Yöneticilerin vatandaşlarına ulaştırdıkları bilgilere göre, yurttaşlara karşı taraf (doğru ya da yanlış) tanıtılmıştır. Yöneticiler Soğuk Savaş yıllarında iki toplum arasında birebir temas olmadığından istifade ile (günümüzde Kuzey Kore'nin Güney Kore ile ilgili oluşturmaya devam ettiği ne benzer) önyargılar oluşturabilmişlerdir. Gorbaçov döneminde Sovyet toplumu kapalı bir toplum olmaktan uzaklaşırken Türkiye'ye seyahatler artmıştır. Seyahatlerle Sovyet ve Türkiye toplumu doğrudan iletişim kurmuş, doğrudan bilgi alınmış, Soğuk Savaş yıllarında yöneticilerce oluşturulan önyargıların giderilmesine seyahatler ve turizm katkı sağlamaya başlamıştır.

SSCB'ye nazaran RF'de Yeltsin döneminde yurt dışına seyahat sayısı katbekat artmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağıtılması sonrası Yeltsin döneminde RF'den Türkiye'ye gelen turist sayısı fevkalade artmıştır. RF'den gelen ziyaretçi sayısındaki artışla birlikte hem iki ülke ekonomisi olumlu etkilenmiş hem de iki toplumun doğrudan teması barışa katkı sağlamıştır. RF vatandaşları 1992-1999 yılları arasında Türkiye'yi en çok ziyaret eden ilk üç ülke yurttaşları arasında yer edinmiştir. Ruslar 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'de çalışmaya başlamış, bir kısmı yerleşmiş ve Türkler ile evlenmişlerdir. Hem vatandaşlar hem yetkililer RF'den Türkiye'ye ziyaretçi akımının uluslararası barışa katkı sağladığı sonucuna varmıştır. Yeltsin dönemi için gerek Türk diplomatları gerek RF diplomatları seyahatlerin, turizmin siyasi ilişkileri ve toplumlar arası ilişkileri olumlu yönde etkilediği görüşünü beyan et-

mişlerdir. Artan seyahatler RF-Türkiye ilişkilerini olumlu yönde ilerletmiştir. Artan turist sayısı ile birlikte RF ve Türk toplumu doğrudan bilgilendirme imkânına kavuşmuştur, SSCB devri algı ve düşünce kalıpları aşınmıştır.

SSCB yönetimi toplumun beklentilerinden (yurtdışına seyahat özgürlüğü dâhil) bağımsız politika izleyebiliyordu, zira SSCB'de (son yılına kadar) siyasi rekabet yoktu. Haziran 1991'de ilk kez çok partili seçim gerçekleşmiştir. Yeltsin yönetiminin, SSCB yönetimi ile karşılaştırıldığında, toplumun (seçmenlerin) beklentilerinden bağımsız dış politika ya da uluslararası politika izleme yeteneği azalmıştır. Çünkü Yeltsin döneminde demokratik seçimler, şirketler, uluslararası örgütler, özel kişiler, dernekler, lobiler, vb.'nin karar vericiler üzerindeki etkinliği artmıştır. Türkiye'ye artan seyahatler ile birlikte iki ülkede de turizm lobisi oluşmuştur. Şirket ve özel kişiler çıkarları doğrultusunda RF ve Türkiye yönetimini etkilemişlerdir.

İki ülkedeki lobiler, RF-Türkiye siyasi ilişkilerini olumsuz etkileyen Çeçenistan Savaşı, Avrasya Feribotu vb. olaylarda, bavul ticareti ve turizm hareketinin zarar görmemesi için Yeltsin yönetimini ve T.C. hükümetlerini mutedil davranmaya yöneltmişlerdir. Yeltsin döneminde iki ülke arasında artan seyahatler makalenin giriş kısmında değinilen turizm alanyazınının kabullerini ve Birleşmiş Milletlerin "barış için bir güç olarak turizm"¹⁹ yaklaşımını teyit etmiştir.

Bu makalede tüm halklar arasında barışçıl ilişkilerin sürdürülebilir turizm marifetiyle beslenebileceği ve ilerletilebileceği varsayımı, Yeltsin dönemi süresince Rusya Federasyonu'ndan (RF) Türkiye'ye ziyaretçi akımı örneğinde incelenmiştir. Uluslararası barış ile uluslararası turizm ilişkisi ölçeği oluşturulması gelecekte yapılacak araştırmalara konu oluşturabilir.

KAYNAKÇA

Aksay, H. (1997). Türk İmajı: Dün, Bugün... Yarın?. *Avrasya İşbirliği Perspektif*, (3-4): 3.

¹⁹ <http://www.unep.org/resourceefficiency/Business/SectoralActivities/Tourism/FactsandFiguresaboutTourism/ImpactsofTourism/Socio-CulturalImpacts/TourismandSocio-CulturalConservation/tabid/78782/Default.aspx>, Erişim tarihi: 25.02.2016).

- Aksay, H. (2004). Rusların Gözüyle Türkiye. *Milliyet Gazetesi Popüler Kültür Eki*, (07.04.2004), 6.
- Aksay, H. (2015). Rus Kadınının Sırrı Nerede?, <http://t24.com.tr/haber/rus-kadininin-sirri-nerede,266078>, Erişim tarihi: 10 Ocak 2015.
- Assipova, Z. ve Minnaert, L. (2014). Tourists of the World, Unite! The Interpretation and Facilitation of Tourism Towards the end of the Soviet Union (1962–1990), *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 6 (3): 215-230.
- Başaran, A. (2013). Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükbaş, H. ve Atıcı, N. (2012). Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40): 1-19.
- Cho, M. (2007). A Re-examination of Tourism and Peace: The Case of the Mt. Gungang Tourism Development on the Korean Peninsula, *Tourism Management*, 28 (2): 556-569.
- Çerişev, A. (2003). Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor. İçinde; N. Cafersoy (Düzenleyen), *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı Ankara*, 20-22 Ocak 2003 (ss. 48-53). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Demirtaş, N. ve Başaran, A. (2001). Rusya Federasyonu Türkiye Turizm İlişkileri, Ağustos 1998 İktisadi Kriz Öncesi, Sonrası ve Beklentiler. İçinde; 2. *Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğler Kitabı* 6-7 Aralık 2001 (ss. 278-299). İzmir: Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü.
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2010). Rusya'dan Türkiye'ye Uluslararası Göç: Antalya'daki Rus Göçmenler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (1): 13-30.
- Dunayev, V. (1994). Türk Tatil Merkezlerinde Patlamalar... Kürt Militanlar Türk Turizmini Tahrir Etme Niyetinde, *Segodnya*, 24 Haziran 1994.
- Ersöz, H.D. (2012). Tourism in Russia: From Tsarist to Post-Soviet Period (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gorsuch, A.E. (2003). "There is No Place Like Home": Soviet Tourism in Late Stalinism, *Slavic Review*, 62 (4): 760-785.
- Gürek, H. (1995). Ruslardan Bavul Turizmine Tepki. *Milliyet Gazetesi*, 21 Ağustos 1995, 9.
- Hüseynov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4): 387-401.
- İlk, N.Ö. (1996). Rusya Bavulu 10 Milyar Dolar. *Milliyet Gazetesi*, 20 Ocak 1996, 7.
- Kessler, G. (2001). The Passport System and State Control over Population Flows in the Soviet Union, 1932-1940, *Cahiers du Monde Russe*, 42 (2-3-4): 477-503.
- Kim, S.S., Prideaux, B. ve Prideaux, J. (2007). Using Tourism to Promote Peace on the Korean Peninsula, *Annals of Tourism Research*, 34 (2): 291-309.
- Komsomolskaya Pravda*. (1996). Türkler Bavul Ticareti Yapan Turistlerine Seslenerek: 'Dengeli Ticaret Yapalım' Diyorlar, 3 Eylül 1996 tarihli haber.
- Kononov, O.A., Kornilov, A.A. ve Özbay, F. (2006). *Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları* (1992-2005). E. Osmanov, V. İmanov ve R. Memedov (Çevirenler) İstanbul: Tasam Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M. (2001). *Genel Turizm İlkeleri-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozmaçov, A. (1998). Rusya Turizmcilerinden Dost Uyarıları, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, (10): 20.
- Lagat, K., Kiarie, S.W. ve Njiraini, P. (2014). Tourism and Peace: The Role of Election Period Tourism Operating Procedures in Promoting Peaceful Elections in Kenya. İçinde; C. Wohlmuther ve W. Wintersteiner (Editörler), *International Handbook on Tourism and Peace* (ss. 199-215). Klagenfurt/Celovec: Drava Verlag Založba Drava Gmbh.
- Lisle, D. (2000). Consuming Danger: Reimagining the War/Tourism Divide, Alternatives: Global, Local, Political, 25 (1): 91-116.
- Milliyet Gazetesi. (1951, Aralık 31). Rusya'da Seyahat Serbestisi ve Turizm. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Gunun-Yayinlari/V1FwMzvROYIhUBu Cp2nxcw_x3D_x3D_, Erişim tarihi: 29 Aralık 2014.
- Milliyet Gazetesi* (1996). Bavul Lobisinden Yeltsin'e Destek, 31 Mayıs 1996, 9.
- Milliyet Gazetesi* (2004). Gerçekten Burada mı Kaldı?, 2 Eylül 2004, 16.
- Moskovskiy Novosti* (1996). Uyarı: Kürtler Tatil Yapanlara Karşı, 12 Mart 1996.
- N°229, E.R. (2014). Bölünmüş Kıbrıs: Kusursuz Olmayan Bir Gerçekle Yüzleşmek. Uluslararası Kriz Grubu, http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/cyprus/229-divided-cyprus-coming-to-terms-on-an-imperfect-reality.aspx?alt_lang=tr, Erişim tarihi: 21 Ocak 2015.
- Orlow, I. (2014). The Soviet Union Outgoing Tourism in 1955-1985: Volume, Geography, *Organizational Forms*. Basic Research Program Working Papers.
- Reutov, A. (1996). NATO'nun Genişlemesine Bu Kadar Hassasiyet Göstermemek Lazım, *Nezavisimaya Gazeta*, 16 Aralık 1996.
- Özaslan, Ö. (2013). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün 20'nci Genel Kurulu Zimbabve Cumhuriyeti'ndeki toplantıda "Hava Ulaştırması ve Turizm" konulu oturumunda yaptığı konuşma içeriği, <https://testsite.kultur.gov.tr/TR,62266/turkiyeden-dunya-turizm-orgutune-kuresel-baris-mesaji.html>, Erişim tarihi: 2 Aralık 2016.
- Özdal, H., Özertem, H.S., Has, K. ve Demirtepe, M.T. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), http://www.usak.org.tr/images_upload/files/t%C3%BCrkiye%20rusya%20tr%20nete.pdf, Erişim tarihi: 12 Aralık 2015.
- Özel, Ç.H. (2014). Turizmin Sosyo-Kültürel Boyutta Ortaya Çıkardığı Etkilerin İncelenmesi: Marmaris Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (42): 57-68.
- Rossiyskaya Gazeta* (1996). Türk Sahilleri Bize Lazım mı?, 30 Nisan 1996.

- Sezer, D.B. (2003). Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor. İçinde; N. Cafersoy (Düzenleyen), *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı Ankara, 20-22 Ocak 2003* (ss. 44-48). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Sönmez, S.F. ve Apostolopoulos, Y. (2000). Conflict Resolution Through Tourism Cooperation? The Case of the Partitioned Island-State of Cyprus, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 9 (3): 35-48.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1989). (14.12.1989), <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c036/tbmm18036046.pdf>, Erişim tarihi: 30 Aralık 2014.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı. (2010). (03.06.2010), http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=20679&P5=H&page1=7&page2=7, Erişim tarihi: 30 Aralık 2014.
- UNEP, United Nations Environment Programme. (2016). Tourism and Socio-Cultural Conservation, Tourism as a Force for Peace, <http://www.unep.org/resourceefficiency/Business/SectoralActivities/Tourism/FactsandFiguresaboutTourism/ImpactsofTourism/Socio-CulturalImpacts/TourismandSocio-CulturalConservation/tabid/78782/Default.aspx>, Erişim tarihi: 25 Şubat 2016.
- Unur, K. (2000). Turizm-Terörizm İlişkisi ve Türkiye Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11 (2): 169-177.
- Upadhyaya, P.K., Müller-Böker, U. ve Sharma, S.R. (2011). Tourism Amidst Armed Conflict: Consequences, Copings, and Creativity for Peace-building Through Tourism in Nepal, *The Journal of Tourism and Peace Research*, 1 (2): 22-40.
- Webster, C.G. ve Ivanov, S.H. (2013). *Tourism as a Force for Political Stability*. Klagenfurt/Celovec: Drava Print GmbH.
- Werth, N. (2004). The Russian Card: The Propiska. İçinde; E. b. McElroy (Editör), *National Identification Systems : Essays In Opposition* (ss. 116-119). Jefferson, N.C. : McFarland & Co.
- Yakar, M. (2013). Türkiye'de Yurtdışı Doğumlu Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı, *International Journal of Human Sciences*, 10 (1): 494-523.
- Yerovcenkov, A. (1996). Türkiye'deki Kafkas Sendromu, *Eho Planeti*, 7 Şubat 1996.
- Yılmaz, R. (2014). Kıbrıs Kara Sınır Kapılarının Açılışının Toplumsal Müzakerelere Etkisi ve KKTC'de Devletleşme Olgusu (2003-2013), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (28): 369-392.
- Zhizhanova, Y. (2011). Tourism in the USSR in the Second Half of the 20th century. Experience of travelling and international tourism exchange, http://t2m.org/wp-content/uploads/2011/09/Zhizhanova_Yuliya_Paper.pdf, Erişim tarihi: 23 Ocak 2015.

Ali BAŞARAN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nden 1991 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İktisat dalından 2001 yılında, doktora derecesini de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler dalından 2013 senesinde aldı. 1995 yılında Tüm Belediye ve Genel Hizmet İşçileri Sendikası genel merkezinde Uluslararası İlişkiler Uzman Yardımcısı olarak çalıştı. 1997-1999 yıllarında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. Ankara Şubesinde Dış İşlemler Yetkilisi olarak çalıştı. 2000 yılından 2013 yılına kadar Ankara Üniversitesi Beypazarı MYO'da Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. 2013 yılında Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanı, Rusya Federasyonu-Türkiye ilişkileridir.

Atay AKDEVELİÖĞLÜ

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1995 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndan 1999 yılında, doktora derecesini de aynı anabilim dalından 2008 yılında aldı. 2013 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevini sürdürmektedir. Temel çalışma alanı; İran ve Ortadoğu bölgesi odaklı uluslararası politikadır.